

๘๘. ความโชคดียังไม่เกิดขึ้นเสมอไป

A Portent of Good Is Always not Likely to Happen

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

บุคคลผู้รู้จักสำรวจระวางอินทรีย์ทั้ง ๖ เป็นอย่างดี ปลอดภัยจากกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพ หรือผูกสัตว์คู่จเทียบไว้กับแอก ที่เรียกว่า “โยคธรรม” ได้แก่ “กาม-ภพ-ทิฏฐิ-อวิชชา” ในนัยลึกๆ มีความเปื้อนหน้ายโลก ไม่หลงเพติดเพติดกับโลกธรรมแห่งภวจักร ที่เรียกว่า “สังสารทุกข์” ประการสำคัญ การเป็นบุคคลผู้เข้าใจได้ถูกต้องด้วยวิธีคิดที่แยบคาย ประกอบด้วยกลอุบายวิธีที่จะปลีกหนีจากกิเลสและอกุศลทั้งหลาย อันเป็นทุนเดิมในพื้นที่จิตตสันดานของตน เมื่อมีโอกาสทองแห่งชีวิต ได้มาพบกับอริมรรคแห่งพระพุทธศาสนา และมีความเข้าใจถูกต้องในการประพฤติปฏิบัติตนตามครรลองคลองธรรม “**สัมมานุสम्मปฏิบัติ**” ก็ไม่ละเลยในธุระเช่นนี้ เป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยในการทำความดีบุญกุศล อันเป็นการสะสมบุญปัญญาให้เจริญงอกงามไปบุญล้นขึ้นไปเรื่อยๆ ฉะนั้น จึงกลายเป็นบุคคลผู้เลือกใช้อุบายเป็นประโยชน์อย่างสูงสุดในชีวิต ที่มุ่งหมายเอา “**มหาบรมธรรมแห่งพระนิพพาน**” เสี้ยวเวลาของชีวิตในทุกขณะจึงมีค่าเป็นอย่างยิ่ง จะละโลกนี้เมื่อไหร่ ก็ไม่มีจิตหวั่นไหว ไม่มีจิตสัดส่ายออกจากพระพุทธ พระธรรม พระอริยสงฆ์ แห่งไตรสรณะของชีวิต ไม่กระเซ็นกระจายหรือกระสับกระส่าย เร่าร้อนใจทนเป็นปรกติไม่ได้กับกระแสสังคมโลก อันเป็นทางผิด ไม่ใช่เส้นทางไปสู่พระนิพพาน ที่ประกอบด้วย (๑) **ศีล**-อันประเสริฐยิ่ง (๒) **สมาธิ**-อันประเสริฐยิ่ง และ (๓) **ปัญญา**-อันประเสริฐยิ่ง ที่เรียกว่า “**ไตรสิกขา**” โดยมีข้อประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องโดยชอบแห่ง “**อริยอัฏฐังคิกมรรค-อริยมรรคมีองค์ ๘**” เมื่อมีโอกาสได้พบได้เห็นเพียงอย่างเดียวนั้น ก็คงไม่พอ ต้องโน้มข้อประพฤติปฏิบัติดังกล่าวมานั้น มาทำอย่างจริงจัง ให้บรรลุถึง “**สัมโพธิ-ความตรัสรู้**” ให้ได้ อย่างน้อยสุด ก็คือ “**โสดาบัน-สกทาคามี-อนาคามี**” เป็นการรับรองฐานะการเกิดที่ปราศจากอบายภูมิ หรืออย่างสูงสุด คือ “**พระอรหันตนิพพาน**” เป็นการรับรองฐานะในโลกุตตรภูมิแห่งพระนิพพานตลอดไป ปราบภูการณอันอัศจรรย์นี้ เรียกว่า “**ทำดี-ย่อมได้ดี**” ถ้าไม่ทำด้วยตนเอง ก็ไม่มีสิทธิ์บรรลุธรรมวิเศษของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ต้องรู้เห็นและทำได้สำเร็จด้วยตนเอง ไม่ต้องไปรบกวนคนอื่นสร้างสิ่งกุศลผลบุญดังกล่าวนี้ให้ และประการสำคัญ “**ต้องทำตอนที่เป็นคนไม่ใช่ตอนเป็นผี**” เพราะเมื่อกลายเป็นผีแล้ว ชีวิตต้องดำเนินไปตามยถากรรม คือ ได้ทำอะไรไว้ ย่อมเป็นไปตามผลวิบากของกรรมนั้นๆ จิตที่พอกพูนด้วยกิเลสตัณหาอันเป็นวิบากกรรมที่กำหนดแดนเกิดและเผ่าพันธุ์ของตน รวมทั้งคนที่ยังไม่ตายด้วย จิตไม่สะอาดสกปรกไม่บริสุทธิ์ ก็ย่อมตกอยู่ในภูมิที่ไม่เจริญ แต่จิตที่ผ่องแผ้วสดใส ปราศจากมลทินกิเลสทั้งหลาย ย่อมมีผลให้อยู่ในภูมิแห่งความเจริญ “**สุคติแห่งกามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรูปาจรภูมิ-หรือ-โลกุตตรภูมิ**” อันเป็นเป้าหมายสูงสุดที่สุครอบแห่งชีวิต เมื่อรู้แล้ว เข้าใจแล้ว เห็นแล้ว ก็ลงมือทำ “**อย่าไปห่วงแมวไถ่ลายอยู่อีกเลย**” เพราะเวลาละครชีวิตของเรากำลังจะปิดฉากแล้ว.

บทความที่ ๘๘ ประจำปี ๒๕๕๘ – ความโศกที่ไม่เกิดขึ้นเสมอไป

มนุษย์ส่วนใหญ่อยู่ด้วยความหวังแห่งความสำเร็จในกิจกรรมที่ตนทำอยู่ ซึ่งหมายถึงอนาคตที่ถูกวางแผนไว้ล่วงหน้า อนาคตดังกล่าวนี้ ภาพรวมเชิงองค์รวมของความนึกคิดทั้งหมดที่ประมวลมาไว้อย่างสมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ ได้แก่ แรงกดดันจิตใจ ความใฝ่ฝัน จิตนาการ อุดมการณ์ มโนภาพ ความอยากรู้อยากเห็น ขวัญกำลังใจ จนรวมถึง ความกำหนดทะยานอยากที่ไม่สิ้นสุด จนกลายเป็น “สังสารทุกข์แห่งภวัจกร”

ไปในที่สุด คือ “ปัญจะ ๓-ปัญจะธรรม ๓” หมายถึง กิเลสเครื่องเน้นซ้ำ กิเลสที่เป็นตัวการทำให้เกิดปรุงแต่งยึดถือพิสดาร ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมา ได้แก่ (๑) “ตัณหา-ฉันทะ” (Selfish Desire) คือ ความทะยานอยาก ความปรารถนาที่จะบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ความอยากได้อะไรหรือ “กามราคะ” คือ ความกำหนัดในกาม ความติดใจในกามคุณ (๒) “ทิฏฐิ” (False View or Dogma) ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ลัทธิตฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมงายหรือโดยอาการเชิดชูว่าอย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น เป็นต้น ทำให้ปิดตัวแคบ ไม่ยอมรับฟังใคร ตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิดเตลิดไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบคั้นผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน ความยึดติดในทฤษฎี ความยึดมั่นถือมั่น (“สัตตพตปรมาส” คือ ความถือมั่นสัตตพต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างมงายเห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร) ความคลั่งในอุดมการณ์หรือกฎลัทธิตถือความคิดเห็นเป็นความจริง (๓) “มานะ” (Conceit) คือ ความถือตัว ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียม หรือค้อกว่าผู้อื่น ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่ หรือ “สักกายทิฏฐิ” คือ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งยิ่งกว่านี้ จะพบว่า กิเลสเหล่านี้เป็นกิเลสอย่างกลางที่กลุ่มมรุมย่ำยีจิตใจของพวกมนุษย์ที่เรียกว่า “ปริยฐานกิเลส” ถ้าจะเรียกเป็นทางการ คือ “นิวรรณ ๕: กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมัทธะ-อุทธัจจกุกุจะ-วิจิกิจฉา” ซึ่งรวมทั้ง “อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง” (อุปกิเลส ๑๖-จิตตอุปกิเลส: ธรรมเครื่องเศร้าหมองทำให้จิตขุ่นมัวและรับคุณธรรมได้ยาก ได้แก่ อภิชฌาวิสมโลภะ-พยาบาท-โกธะ-อุปนาหะ-มกขะ-ปลาสะ-อิสสา-มัจฉริยะ-มายา-สาถะยะ-ถัมภะ-สารัมภะ-มานะ-อติมานะ-มทะ-ปมาทะ) ฉะนั้นอกุศลธรรมเหล่านี้ เป็นอุปสรรคคอยกีดขวางไม่ให้จิตบริสุทธิ์ ไม่เป็นสมาธิ เกิดความหวั่นไหว และจิตสตั๋ยไปกับกระแสแห่งโลกธรรมทั้ง ๘ (ความเป็นไปตามคติธรรมคาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลก และเหล่าสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไปไม่สิ้นสุด คือ มีทั้ง “สุคติ-อัญญารมณ” คือ ส่วนที่น่าปรารถนา และ “ทุคติ-อนัญญารมณ” คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา ซึ่งเกิดดับสลับกันไป ที่เรียกว่า “สังสารทุกข์แห่งภวัจกร”) ได้แก่ (๑) “ลาภ” คือ ได้ลาภ (๒) “อลาภ” คือ เสื่อมลาภ (๓) “ยส” คือ ได้ยศ (๔) “อยส” คือ เสื่อมยศ (๕) “นิินทา” คือ ตีเตียน (๖) “ปัสสา” คือ สรรเสริญ (๗) “สุข” คือ ความสุข (๘) “ทุกข์” คือ ความทุกข์ ในบรรดาอุปกิเลสทั้งหลายเหล่านี้ ทำให้เกิดความเศร้าหมอง ขุ่นมัว ไม่สะอาดบริสุทธิ์ จะทำความดีก็เข้าถึงได้ยาก มีแต่อุปสรรคขัดขวาง แม้ทำได้ก็ทำไม่ได้ถึงที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม ภาวะจิตที่หวั่นไหวในโลกธรรมเหล่านั้น มีลักษณะอาการเฉพาะ ดังนี้

- (๑) “จิตที่ฟุ้งลง” เพราะหวั่นไหวใน “**โกสัชชะ-ความเกียจคร้าน**”
- (๒) “จิตที่ฟุ้งขึ้น” เพราะหวั่นไหวใน “**อุทธัจจะ-ความฟุ้งซ่าน**”
- (๓) “จิตที่ยินดียิ่ง” เพราะหวั่นไหวใน “**ราคะ-ความกำหนัด**”
- (๔) “จิตผลัดออก” เพราะหวั่นไหวใน “**พยาบาท-ความขัดเคืองแค้นใจ**”
- (๕) “จิตที่เกี่ยวข้อง” เพราะหวั่นไหวใน “**ทิฏฐิ-ความเห็นผิด**”
- (๖) “จิตที่ผูกพัน” เพราะหวั่นไหวใน “**ฉันทราคะ-ความพอใจติดใจใคร่**”
- (๗) “จิตที่ไม่หลุดพ้น” เพราะหวั่นไหวใน “**กามราคะ-ความติดใจในกามคุณ**”
- (๘) “จิตที่ทัวพัน” เพราะหวั่นไหวใน “**กิเลส-ความเศร้าหมอง**”
- (๙) “จิตที่มีเขตแดน” เพราะหวั่นไหวใน “**เขตแดนกิเลส**”
- (๑๐) “จิตที่ไม่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง” เพราะหวั่นไหวใน “**กิเลสต่างๆ**”
- (๑๑) “จิตที่ไม่มีศรัทธา” เพราะหวั่นไหวใน “**อสังกฤษฎะ-ความไม่มีศรัทธา**”
- (๑๒) “จิตที่ไม่มีวิริยะ” เพราะหวั่นไหวใน “**โกสัชชะ-ความเกียจคร้าน**”
- (๑๓) “จิตที่ไม่มีสติ” เพราะหวั่นไหวใน “**ปมาทะ-ความประมาท**”
- (๑๔) “จิตที่ไม่มีสมาธิ” เพราะหวั่นไหวใน “**อุทธัจจะ-ความฟุ้งซ่าน**”
- (๑๕) “จิตที่ไม่มีปัญญา” เพราะหวั่นไหวใน “**อวิชา-ความไม่รู้จริง**”
- (๑๖) “จิตที่ไม่มีความสว่างแล้ว” เพราะหวั่นไหวใน “**ความมืดแห่งอวิชา**”

ฉะนั้น การที่พวกเราอยู่ร่วมกับพวกมนุษย์ส่วนใหญ่ในสังคมนั้น จึงเป็นการอยู่ร่วมกับพวกจิตที่คละปนด้วย “**นิรวณูปกิเลส-จิตตอุปกิเลส**” เป็นส่วนใหญ่ ถ้าโชคดียังได้คนที่ทรงศีลทรงธรรมหรือมีสามัญสำนึกที่ประกอบด้วยเหตุผล ถ้าโชคร้ายก็เจอพวกที่มาจาก “**อบายภูมิ ๔**” ดังนี้

“**อบายภูมิ ๔**” หมายถึง **ภาวะหรือที่อันปราศจากความเจริญ** ได้แก่

- (๑) “**นिरยะ**” คือ นรก สภาวะหรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย
- (๒) “**ตริจฉานโยนิ**” คือ กำเนิดตริจฉาน พวกมืดมัวโง่เขลา
- (๓) “**ปิตติวิสัย**” คือ แดนเปรต ภูมิแห่งผู้หิวกระหายไร้สุข
- (๔) “**อสุรกาย**” คือ พวกอสูร พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง

อีกประการหนึ่ง อะไรคือความโศคร้ายของมนุษย์โลกเหล่านี้ ที่ทำให้ตกอยู่ในวังวนแห่งภวัจกรไม่สิ้นสุด คือ **“ผู้มีโลภะ-ปริเทวะ-ทุกซ์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา”** การทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ถูกต้องนั้น จึงเป็นเรื่องสำคัญในการปฏิบัติธรรม มนุษย์โลกชาวอินเดียโบราณรู้จักเรื่องการกำจัดนิเวศออกจากจิตได้ ด้วยการทำให้สงบระงับจากอุปกิเลสทั้งหลาย (ราคะ) ที่เรียกว่า **“ฉาน”** (Absorptions) ที่ภาษาชาวบ้านเรียกว่า **“นั่งสมาธิ”** (สมาธิภาวนา) ในบรรดานักบวชอินเดียสมัยโบราณนั้น มีการฝึกสมาธิด้วยวิธี ที่เรียกว่า **“อัตถกิลมถานุโยค”** (ข้อ ๒ ใน ที่สุด ๒ อย่าง) หมายถึง การประกอบตนให้ลำบากเปล่า คือ ความพยายามเพื่อบรรลุผลที่หมายด้วยวิธีที่ตนเอง เช่น การบำเพ็ญตบะต่างๆ ที่นิยมกันในหมู่นักบวชอินเดียจำนวนมาก คำว่า **“ตบะ”** (Penance) หมายถึง (๑) ความเพียรเครื่องเผาผลาญกิเลส การบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส และ (๒) พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัวของนักบวชบางพวกในสมัยพุทธกาล บรรดานักบวชเหล่านี้มีขึ้นก่อนพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นในสังคมอินเดียโบราณ ได้แก่

- (๑) **“อเจลก”** คือ ชีเปลือย นักบวชไม่นุ่งผ้า ถือเพศ เปลือยกาย
- (๒) **“อาชีวก”** คือ นักบวชชีเปลือยพวกหนึ่งในครั้งพุทธกาล เป็นสาวกของมกฺกชลิโคสาล
- (๓) **“เดียรถีย์”** (อัญญเดียรถีย์) คือ นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา
- (๔) **“ติตถิยะ”** คือ เดียรถีย์ นักบวชภายนอกพระพุทธศาสนา
- (๕) **“ขมฺมิล”** คือ นักบวชประเภทหนึ่ง เกล้าผมมุ่นเป็นมวยสูงขึ้นไป มักถือลัทธินูชาไฟ บางครั้งจัดเข้าในพวกฤษี
- (๖) **“ปริพาชก”** (ปริพพาชก) คือ นักบวชผู้ชายนอกพระพุทธศาสนาพวกหนึ่งในชมพูทวีปชอบ ลัทธิจรไปในที่ต่างๆ สำแดงทรรศนะทางศาสนาปรัชญาของตน
- (๗) **“ฤษี”** (ชีไพร) คือ ผู้แสวงธรรม ได้แก่ นักบวชนอกพระศาสนาซึ่งอยู่ในป่า ผู้แต่งคัมภีร์พระเวท
- (๘) **“ดาบส”** คือ ผู้บำเพ็ญตบะ ผู้เผากิเลส
- (๙) **“พราหมณ์”** คือ คนวรรณะหนึ่งใน ๔ วรรณะ ได้แก่ **“กษัตริย์-พราหมณ์-แพศย์-ศูทร”**
พราหมณ์เป็นวรรณะนักบวชและเป็นเจ้าพิธี ถือตนว่าเป็นวรรณะสูงสุด เกิดจากปากพระพรหม
- (๑๐) **“มุนี”** คือ นักปราชญ์ ผู้สละเรือนและทรัพย์สมบัติแล้ว มีจิตใจตั้งมั่นเป็นอิสระไม่เกาะเกี่ยวติดพันในสิ่งทั้งหลาย สงบเย็น ไม่ทะเยอทะยานฝันใฝ่ ไม่แส่พรานหวนไหว มีปัญญาเป็นกำลัง และมีสติรักษาดน หรือพระสงฆ์หรือนักบวชที่เข้าถึงธรรมและดำเนินชีวิตอันบริสุทธิ์

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่หลงทางในการปฏิบัติธรรม เพื่อให้ดำรงอยู่ในกระแสแห่งอริยมรรค (มัชฌิมาปฏิปทา) และ เพื่อให้เกิด “สัมมาทิฐิ” ในความแตกต่างระหว่าง “พระพุทธศาสนา” กับ “ลัทธิโบราณ” ที่เรียกว่า “ลัทธินอกพระพุทธศาสนา ๓” มิฉะนั้นแล้ว บางคนอาจมีกรรมที่ไม่พึงประสงค์ มาชักนำให้เข้าป่าพงรกชัฏ (คงบักอ) เพราะความไม่รู้จริงแห่ง “อวิชา” หรือความหลงใหลมงายเสียสติแห่ง “โมหะ” (ความหลงด้วยอำนาจแห่งความโง่) “ปโมหะ” (ความลุ่มหลงด้วยอำนาจความหลงทั่ว) หรือ “สัมโมหะ” (ความหลงใหลด้วยอำนาจความหลง) ฉะนั้น ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับ “อวิชา-โมหะ” คือ “อำนาจแห่งอรหัตผล” (เนกขัมมาธิมุตโต) ด้วยเหตุ ๖ อย่าง (พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้า 715 FILE 36) ได้แก่ ชื่อว่า (๑) “เนกขัมมะ” เพราะออกไปจากกิเลสทั้งปวง ชื่อว่า (๒) “ปวิเวกะ” เพราะสังัดจากกิเลสเหล่านั้นนั่นแล ชื่อว่า (๓) “อภยาปัชชะ” เพราะไม่มีความเบียดเบียน ชื่อว่า (๔) “ตัณหักขยะ” เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นตัณหาคือ (๕) “อุปาทานักขยะ” เพราะเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นอุปาทาน ชื่อว่า (๖) “อสัมโมหะ” เพราะไม่มีความมงาย ให้พิจารณารายละเอียดใน “ลัทธินอกพระพุทธศาสนา ๓” ดังนี้

“ลัทธินอกพระพุทธศาสนา ๓” หมายถึง ลัทธิดังกล่าวนี้ ไม่ชอบด้วยเหตุผล ถูกย่นเข้า ย่อมอ้างการถือสืบๆ กันมา เป็นลัทธิประเภท “อภิรยา” หากยึดมั่นถือตามเข้าแล้ว ย่อมให้เกิดโทษ คือ ไม่เกิดนันทะ และความพยายาม ที่จะทำการที่ควรทำและเว้นการที่ไม่ควรทำ ได้แก่

- (๑) “บุพเพตเหตุวาท” ลัทธิกรรมเก่า คือ พวกที่ถือว่า สิ่งใดก็ตามที่ได้ประสบ จะเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม ล้วนเป็นเพราะกรรมที่ได้ทำไว้ในปางก่อน แต่กลับไม่เชื่อการสร้างกุศลกรรมในปัจจุบันสมัยแห่งตนนี้
- (๒) “อิสตรนิมมานเหตุวาท” ลัทธิพระเป็นเจ้า คือ พวกที่ถือว่า สิ่งใดก็ตามที่ได้ประสบ จะเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม ล้วนเป็นเพราะการบันดาลของเทพผู้ยิ่งใหญ่ แต่มีมติขัดแย้งกับแนวคิดในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “กฎแห่งกรรม” กับ “กัมมัตสกกตาสัทธา”
- (๓) “อเหตุอุปัจจยวาท” ลัทธิเสียงโชค คือ พวกที่ถือว่า สิ่งใดก็ตามที่ได้ประสบ จะเป็นสุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ตาม ล้วนหาเหตุหาปัจจัยมิได้ คือ ถึงคราวก็เป็นไปเอง แต่กลับปล่อยชีวิต ไปตามยถากรรมที่ไร้จุดหมาย ไม่ต่างจากชีวิตสัตว์เดรัจฉานทั่วไป

ข้อพึงระวังอย่างยิ่ง คือ “การล้างสมอง” (Brainwashing) โดยให้คนเชื่อในสิ่งที่ชักจูงโน้มน้าวไปเพื่อประโยชน์แห่งตน เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุด กว่าการใช้อาวุธไปบังคับ ซึ่งเป็นไปตามหลักทฤษฎี “Conspiracy Theory: A belief that some covert but influential organization is responsible for an unexplained event.” หรือเรียกว่า “การควบคุมความคิด” (Mind Control) เช่น การบังคับให้สาวกเชื่อฟังตามข้อบัญญัติในคัมภีร์ของลัทธิ ที่เรียกว่า “กฎเหล็ก” (Iron Rules) หรือ “ประกาศิต” (Prescriptivism) โดยไม่ให้ใช้เหตุผลในการหาความจริง ให้เชื่อตามที่ได้เชื่อมาแล้วเท่านั้น คือ “ให้โง่ตลอดไป” (Everlasting Fool) เพื่อความรุ่งเรืองของลัทธิ และ

ความเชื่อสัตย์ต่อลัทธิอื่นๆ ทั้งที่มันไม่ปรากฏการณ์ที่เป็นจริงตามธรรมชาติ ที่เรียกว่า “กฏธรรมชาติ” (Natural Law) ซึ่งเป็นอาการความฟุ้งซ่านของจิตนั่นเอง ให้กลับมาพิจารณาถึงเรื่อง “สมาธิภาวนา” กันอีกครั้ง ตามแนวของนักบวชอินเดียโบราณจนถึงยุคปัจจุบันนี้ ที่เลือกวิธีปฏิบัติที่เรียกว่า “ฌาน” ดังนี้

“รูปฌาน ๔” หมายถึง ฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์-ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน-ภพของรูปพรหม ได้แก่

- (๑) “ปฐมฌาน-ฌานที่ ๑” มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา
- (๒) “ทุติยฌาน-ฌานที่ ๒” มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา
- (๓) “ตติยฌาน-ฌานที่ ๓” มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
- (๔) “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

“อรูปฌาน ๔” (อรูป ๔-อรูปปิ ๔) หมายถึง ฌานมีอรูปธรรมเป็นอารมณ์-ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน-ภพของอรูปพรหม ได้แก่

- (๑) “อากาสนัญญายตนะ” คือ ฌานอันกำหนดอากาสคือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
- (๒) “วิญญูณัญญายตนะ” คือ ฌานอันกำหนดวิญญูณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
- (๓) “อากิญจัญญายตนะ” คือ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรๆ เป็นอารมณ์
- (๔) “เนวสัญญานาสัญญายตนะ” คือ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่

“อนุปัปพวิหารสมาบัติ ๘” (Progressive Abidings) หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ คือ “สมาบัติ” (Meditative Attainments) คือ ภาวะสงบประณีตซึ่งพึงเข้าถึง “สมาบัติ” มีหลายอย่าง เช่น ฌานสมาบัติ ผลสมาบัติ อนุปัปพวิหารสมาบัติ เป็นต้น สมาบัติที่กล่าวถึงบ่อยคือ “ฌานสมาบัติ” กล่าวคือ “สมาบัติ ๘” อันได้แก่ รูปฌาน ๔ และ อรูปฌาน ๔ ถ้าเพิ่ม “นิโรธสมาบัติ” ต่อท้าย “สมาบัติ ๘” นี้ รวมเรียกว่า “อนุปัปพวิหารสมาบัติ ๘” ดังนี้

“สัญญาเวทิตนิโรธ” (ข้อ ๘ ในอนุปัปพวิหาร๘) หมายถึง การดับสัญญาและเวทนา เป็นสมาบัติ เรียกเต็มว่า “สัญญาเวทิตนิโรธสมาบัติ” เรียกสั้นๆ ว่า “นิโรธสมาบัติ”

“นิโรธสมาบัติ” (ข้อ ๘ ในอนุปัปพวิหาร๘) หมายถึง การเข้านิโรธ คือ ดับสัญญาความจำได้หมายรู้ และเวทนาการเสวยอารมณ์ เรียกเต็มว่า “เขาสัญญาเวทิตนิโรธ” พระอรหันต์และพระอนาคามี ที่ได้สมาบัติ ๘ แล้วจึงจะเข้านิโรธสมาบัติได้

แต่อย่างไรก็ตาม ในการเจริญ “ฌาน” (Meditation) หรือ “สมถะ” (Tranquility) ที่ชาวบ้านเรียกว่า “สมาธิ” (Concentration) นั้น “จิต” (Consciousness) ที่ฝึกฝนมาดีแล้วด้วย “ฌาน ๔-รูปฌาน ๔” นั้น ย่อมเป็นจิตที่มีพลังอำนาจสมาธิที่มีศักยภาพสูง ที่เรียกว่า “ฤทธิ์-อิทธิ-ปาฏิหาริย์” (ปัญญาในสมาธิ) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การได้บรรลุถึงฌานขั้นที่ ๔ คือ “จตุตถฌาน” (อุเบกขา-เอกัคคตา) ดังนี้

“จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432-435 FILE 78) ดังนี้

- (๑) จตุตถฌาน อันเป็น **บาทแห่งฌานทั้งปวง**
- (๒) จตุตถฌาน อันเป็น **อิทธิวิธี-อิทธิวิธีญาณ**
- (๓) จตุตถฌาน อันเป็น **ทิพพโสถญาณ**
- (๔) จตุตถฌาน อันเป็น **เจโตปริยญาณ**
- (๕) จตุตถฌาน อันเป็น **ปุพเพนิวาสญาณ** (ข้อ ๑ ในวิชา ๓)
- (๖) จตุตถฌาน อันเป็น **ทิพพจักขุญาณ** (ข้อ ๒ ในวิชา ๓)
- (๗) จตุตถฌาน อันเป็น **ยถากัมมุปกตญาณ**
- (๘) จตุตถฌาน อันเป็น **อนาคตังสญาณ**
- (๙) จตุตถฌาน อันเป็น **อากาสนัญญาตนฌาน**
- (๑๐) จตุตถฌาน อันเป็น **วิญญาณ์ญาตนฌาน**
- (๑๑) จตุตถฌาน อันเป็น **อากิญจัญญาตนฌาน**
- (๑๒) จตุตถฌาน อันเป็น **เนวสัญญาเนาสัญญาตนฌาน**
- (๑๓) จตุตถฌาน อันเป็น **โลกุตตรจตุตถฌาน**

ฉะนั้น ศักยภาพแห่งสมาธิที่เกิดขึ้นใน “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” นี้ ทำให้ “สติสัมปชัญญะ” มีความบริสุทธิ์ปราศจากนิรวณ (กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ วิจิกิฉณา อวิชชา อรติ อกุศลธรรมทั้งปวง) เพราะผู้ปฏิบัติเจริญสมาบัติ สามารถดับญาณในธรรมที่เป็นอันตรายแก่สมาธิทั้ง ๘ อย่าง ที่เรียกว่า “นิรวณ” นั่นคือ ความรอบรู้ในเรื่อง “ญาณในธรรมที่อันตรายและอุปการะแก่สมาธิ” เป็นอย่างดี คือ (๑) **มีปัญญารอบรู้ถึงเหตุปัจจัยที่สมาธิเสื่อม** และ (๒) **มีปัญญารอบรู้ถึงเหตุปัจจัยที่สมาธิเจริญ** ซึ่งในความเป็นจริงนั้น คือ การกำจัดนิรวณทั้งหลาย ดังนี้

“ญาณในธรรมที่อันตรายและอุปการะแก่สมาธิ”

- (๑) “เนกขัมมะ” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “กามฉันทะ” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๒) “อภัยบาท” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “พยาบาท” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๓) “อาโลกสัญญา” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “ถีนมิททะ” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๔) “อวิกเขปะ” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “อุทธีจจะ” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๕) “ธรรมวัตถาน” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “วิจิจจฉา” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๖) “ญาณ” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “อวิชชา” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๗) “ปราโมทย์” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “อโรติ” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๘) “กุศลธรรมทั้งปวง” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “อกุศลธรรมทั้งปวง” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ

ในอันดับถัดไป ก็จะเป็นการเจริญ (๑) “รูปฌาน ๔” (๒) “อรูปรฌาน ๔” และ (๓) “นิโรธสมาบัติ ๑” ดังนี้

๑๑. อนุปปพพนิโรธสูตร

ว่าด้วย อนุปปพพนิโรธ ๕ ประการ

(พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 820 FILE 37)

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย “อนุปปพพนิโรธ ๕ ประการ” นี้ “๕ ประการ” เป็นไฉน ดังนี้

- (๑) อามิสสัญญา (กามสัญญา—ความอยากได้) ของผู้เข้าปฐมฌาน *ย่อมดับไป*
- (๒) วิตกวิจารณ์ ของผู้เข้าทุติยฌาน *ย่อมดับไป*
- (๓) ปิติ ของผู้เข้าตติยฌาน *ย่อมดับไป*
- (๔) ลมอัสสาสปีสสถานะ ของผู้เข้าจตุตถฌาน *ย่อมดับไป*
- (๕) รูปสัญญา ของผู้เข้าอากาสนัญญาตนฌาน *ย่อมดับไป*
- (๖) อากาสนัญญาตนสัญญา ของผู้เข้าวิญญาณัญญาตนฌาน *ย่อมดับไป*
- (๗) วิญญาณัญญาตนสัญญา ของผู้เข้าอากิญจัญญาตนฌาน *ย่อมดับไป*
- (๘) อากิญจัญญาตนสัญญา ของผู้เข้าเนวสัญญานาสัญญาตนฌาน *ย่อมดับไป*
- (๙) สัญญาและเวทนา ของผู้เข้าสัญญาเวทิตนนิโรธ *ย่อมดับไป*

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย “อนุปปพพนิโรธ ๕ ประการ” นี้แล

จบ อนุปปพพนิโรธสูตรที่ ๑๑ -----

[๓๕๕] อนุปปพวิหาร ๘

(พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓ ภาค ๒ - หน้าที่ 252-254 FILE 16)

- (๑) คู่ก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ สัจจจากกามทั้งหลาย สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึง **“ปฐมฌาน”** มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดแต่เวกอยู่
- (๒) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าถึง **“ทุติยฌาน”** มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะ วิตกวิจารณ์สงบ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่
- (๓) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติปราศจากไป เข้าถึง **“ตติยฌาน”** ที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย กล่าวสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุขดังนี้
- (๔) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าถึง **“จตุตถฌาน”** ไม่มีทุกข์และสุขเพราะละทุกข์และสุข ลำดับ โสมนัส โทมนัสในกาลก่อน มีอุเบกขา เป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่
- (๕) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะปฏิขณสัญญาดับไป เพราะไม่ใส่ใจซึ่งนันทตสัญญา เข้าถึง **“อากาสนัญจายตนะ”** ด้วยมโนการว่า **“อากาสนาที่สุคมิได้”** (ไว้ในใจ โดยแยกกาย-อปปนาโยนิโสมนสิการ หรือ อุปจารโยนิโสมนสิการ) ดังนี้อยู่
- (๖) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะก้าวล่วงซึ่งอากาสนัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง แล้วเข้าถึง **“วิญญานัญจายตนะ”** ด้วยมโนการว่า **“วิญญานาหาที่สุคมิได้”** ดังนี้อยู่
- (๗) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะก้าวล่วงวิญญานัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง แล้วเข้าถึง **“อากิญจัญญายตนะ”** ด้วยมโนการว่า **“ไม่มีอะไร”** ดังนี้อยู่
- (๘) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง แล้วเข้าถึง **“เนวสัญญานา สัญญายตนะ”** อยู่
- (๙) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เพราะก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง แล้วเข้าถึง **“สัญญาเวทิตนโรธ”** (เจ้านิโรธสมาบัติ) อยู่

“ฌาน ๔-รูปฌาน ๔” —ว่าด้วย “กุศลฌาน-อตุกกนัย” [ฌานพื้นฐานที่ต้องฝึกก่อนฌานอื่นๆ] โดยใช้ “กรรมฐาน ๔๐” โดยใช้ “ปฐวิกสิตม” เป็นอารมณ์แห่งกรรมฐาน แต่ก็ควรเริ่มที่ “อานาปานสติ” ก่อนจะฝึกด้วย “กสิณ ๑๐” หรือกรรมฐานอื่นๆ ต่อไป และควรฝึกอบรม “กุศลฌาน” เป็นหลักก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) “ปฐมฌาน” มงคลฌาน ๕ ได้แก่ “วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา” ดังนี้

“ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญมรรคปฏิบัติ (มรรคมงคล ๘) เพื่อเข้าถึงรูปภพ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีปฐวิกสิตมเป็นอารมณ์ ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่วิเวก (ปราศจากนิเวรณ) อยู่ในสมย์ใด ฌานมีองค์ ๕ คือ “วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข-เอกัคคตาแห่งจิต” มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า “ปฐมฌานกุศล” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฌาน”

(๒) “ทุติยฌาน” มงคลฌาน ๓ ได้แก่ “ปีติ-สุข-เอกัคคตา” ดังนี้

“ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญมรรคปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุทุติยฌานที่มีปฐวิกสิตมเป็นอารมณ์ เป็นไปในภายใน [เป็นของภายในเฉพาะตน] เป็นธรรมชาติผ่องใส [ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง] เพราะวิตกวิจาร์สงบ [ระงับ เข้าไประงับ ดับไป ดับไปอย่างราบคาบถูกทำให้พินาศไป ถูกทำให้พินาศไปด้วยดี ถูกทำให้เหือดแห้ง ถูกทำให้เหือดแห้งด้วยดี ถูกทำให้มีที่สุคปราศไปแล้ว] เป็นธรรมชาติผุดขึ้นแกใจ [ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ] ไม่มีวิตก [ความตรึก ความตรึกอย่างแรง ความคำริ ความที่จิตแนบอยู่ในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทอยู่ในอารมณ์ ความยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ สัมมาสังกัปปะ = วิตก] ไม่มี วิจาร์ [ความตรอง ความพิจารณา ความตามพิจารณา ความเข้าไปพิจารณาอารมณ์ ความที่จิตสืบต่ออารมณ์ ความที่จิตเพ่งดูอารมณ์อยู่เนืองๆ = วิจาร์] มีแต่ปีติและสุขอัน เกิดแต่สมาธิ [ความผ่องใส ปีติ สุข เอกัคคตาแห่งจิต เกิดแล้ว เกิดพร้อมแล้ว บังเกิดแล้ว บังเกิดเฉพาะแล้ว ปราภฏแล้ว ในสมาธินี้] อยู่ในสมย์ใด ฌานมีองค์ ๓ คือ “ปีติ-สุข-เอกัคคตาแห่งจิต” มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า “ทุติยฌานกุศล” ธรรมทั้งหลายที่เหลือเรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฌาน”

(๓) “ตติยฌาน” มงคลฌาน ๒ ได้แก่ “สุข-เอกัคคตา” ดังนี้

“ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญมรรคปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงรูปภพ เพราะคลายปีติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่มีปฐวิกสิตมเป็นอารมณ์ ซึ่งเป็นฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุว่า เป็นผู้มึจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ อยู่ในสมย์ใด ฌานมีองค์ ๒ คือ “สุข-เอกัคคตาแห่งจิต” มีในสมย์นั้น นี้เรียกว่า “ตติยฌานกุศล” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฌาน”

(๔) “**จตุตถฌาน**” มีองค์ฌาน ๒ ได้แก่ “**อุเบกขา-เอกัคคตา**” ดังนี้

“ภิกษุในศาสนานี้ เจริญมรรคปฏิบัติ เพื่อเข้าถึงรูปภพ บรรลุจตุตถฌานที่มีปฏิวิกิจเป็นอารมณ์ ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้เพราะ โสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติ บริสุทธฺิ เพราะอุเบกขา อยู่ในสมัยใด ฌานมีองค์ ๒ คือ “**อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งจิต**” มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า “**จตุตถฌานกุศล**” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า **ธรรมที่สัมปยุตด้วยฌาน**”

“**อรุปฌาน ๔**” หมายถึง **ฌานมีอรุปรธรรมเป็นอารมณ์แห่งกรรมฐาน ฌานที่เป็นอรุปราวจร** นั่นคือ “**อรุปฌาน**” ฌานของสัตว์ผู้เข้าถึง “**อรุปฌาน**” คือ ฌานของอรุปรพหมี ได้แก่

- (๑) “**อากาศานัญญาตนะ**” คือ ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุคมีได้เป็นอารมณ์แห่งกรรมฐาน หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ หรือ จิตและเจตสิกของผู้เข้าอากาศานัญญาตนฌาน หรือของผู้ปฏิบัติในอากาศานัญญาตนภูมิ หรือของพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขใน **ภิกขุธรรม** [สิ่งที่มองเห็น คือ ชาตินี้-ทันเห็น] นั่นคือ —“**อากาศ**” คือ ธรรมชาติอันนับว่าอากาศ ความว่างเปล่า ธรรมชาติอันนับว่าความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติอันนับว่าช่องว่าง อันมหาภูตรูป ๔ ไม่ถูกต้องแล้ว อันใด นี้เรียกว่า “**อากาศ**” ภิกษุตั้งจิตไว้ ตั้งจิตไว้ด้วยดี แต่จิตไปไม่มีที่สุด ในอากาศนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “**อากาศไม่มีที่สุด**”
- (๒) “**วิญญาณัญญาตนะ**” คือ ฌานอันกำหนดวิญญาณหาที่สุคมีได้เป็นอารมณ์แห่งกรรมฐาน หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ หรือ จิตและเจตสิกของผู้เข้าวิญญาณัญญาตนฌาน หรือของผู้ปฏิบัติในวิญญาณัญญาตนภูมิ หรือของพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขใน **ภิกขุธรรม** [สภาวะหรือเรื่องซึ่งเห็นได้ คือ ปัจจุบัน] นั่นคือ —ภิกษุ พิจารณาอากาศอันวิญญาณถูกต้องแล้วนั้นแล แต่จิตไปไม่มีที่สุด ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “**วิญญาณไม่มีที่สุด**”
- (๓) “**อากิญจัญญาตนะ**” คือ ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรๆ เป็นอารมณ์แห่งกรรมฐาน หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ หรือ จิตและเจตสิกของผู้เข้าอากิญจัญญาตนฌาน หรือของผู้ปฏิบัติในอากิญจัญญาตนภูมิ หรือของพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขใน **ภิกขุธรรม** นั่นคือ —ภิกษุพิจารณาเห็นว่าวิญญาณนั้นแลไม่มี ไม่ปรากฏ อันตรธานไป น้อยหนึ่งไม่มี ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “**วิญญาณน้อยหนึ่งไม่มี**”
- (๔) “**เนวสัณญานาสัณญาตนะ**” คือ ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัณญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัณญาก็ไม่ใช่ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ หรือจิตและเจตสิกของผู้เข้าเนวสัณญานาสัณญาตนฌาน หรือของผู้ปฏิบัติในเนวสัณญานาสัณญาตนภูมิหรือของพระอรหันต์ผู้อยู่เป็นสุขใน **ภิกขุธรรม** นั่นคือ —ภิกษุ พิจารณาอากิญจัญญาตนฌานนั้นแล โดยความสงบ เจริญสมาบัติอันมีสังขารเหลืออยู่ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “**มิใช่ผู้มีสัณญาและมิใช่ผู้ไม่มีสัณญา**” (คล้ายว่า “**ไม่มีความทรงจำนึกคิดเหลืออยู่**” พอ “**เข้านิโรธสมาบัติ**” ความทรงจำ-สัณญา กับความรู้สึก-เวทนา ก็หายไปหมดเลย)

เพราะฉะนั้น “จตุตถฌาน–รูปฌาน ๔” นั้น ทำให้เกิด “ฤทธิ์ปาฏิหาริย์” ได้ ที่น่าสนใจ คือ “วิชา ๓: ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ–จุตูปปาตญาณ (ทิพพจักขุญาณ) –อาสวักขยญาณ” คือ ความรู้แจ้ง “อภิญญา ๖: อิทธิวิธิ–ทิพพโสต–เจโตปริยญาณ–ปุพเพนิวาสานุสสติ–ทิพพจักขุ–อาสวักขยญาณ” คือ ความรู้ยิ่งยวด และ “ญาณ ๓: อตีตังสญาณ–อนาคตังสญาณ–ปัจจุปปันนังสญาณ” คือ ความหยั่งรู้หรือปรีชาหยั่งรู้ในกาลทั้ง ๓ อย่าง ดังรายละเอียด “จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” ให้พิจารณาถึงสาระสำคัญที่เป็นปทัฏฐานแห่งปัญญาความรอบรู้ที่ทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์ ต่อไปนี้

“จตุตถฌานมี ๑๓ ประเภท” (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 432–435 FILE 78) ดังนี้

- (๑) จตุตถฌาน อันเป็น **บาทแห่งฌานทั้งปวง**
- (๒) จตุตถฌาน อันเป็น **อิทธิวิธิ–อิทธิวิธญาณ**
- (๓) จตุตถฌาน อันเป็น **ทิพพโสตญาณ**
- (๔) จตุตถฌาน อันเป็น **เจโตปริยญาณ**
- (๕) จตุตถฌาน อันเป็น **ปุพเพนิวาสญาณ** (ข้อ ๑ ในวิชา ๓)
- (๖) จตุตถฌาน อันเป็น **ทิพพจักขุญาณ** (ข้อ ๒ ในวิชา ๓)
- (๗) จตุตถฌาน อันเป็น **ยถากัมมุปกตญาณ**
- (๘) จตุตถฌาน อันเป็น **อนาคตังสญาณ**
- (๙) จตุตถฌาน อันเป็น **อากาสาณัญญาตนฌาน**
- (๑๐) จตุตถฌาน อันเป็น **วิญญาณัญญาตนฌาน**
- (๑๑) จตุตถฌาน อันเป็น **อาภิญญัญญาตนฌาน**
- (๑๒) จตุตถฌาน อันเป็น **เนวสัณญานาสัณญญาตนฌาน**
- (๑๓) จตุตถฌาน อันเป็น **โลกุตตรจตุตถฌาน**

ในอันดับต่อไปนี้ ให้กำหนดรู้ถึง “อารมณ์แห่งจตุตถฌาน” ที่เกิดใน “อริยมรรค” ต่างๆ ดังนี้

ในฌานเหล่านั้น “จตุตถฌาน” อันเป็น **บาทแห่งฌานทั้งปวง** (**อริยมรรคปนิชฌาน–รูปฌาน ๔** และ **อรุรูปฌาน ๔ ลักขณูปนิชฌาน** –วิปัสสนา มรรค และ ผล) เป็น “**นวัตตัพพารัมมณะ**” อย่างเดียว (คือ มีอารมณ์ที่ไม่พึงกล่าว)

เมื่อภิกษุปล่อยกายไปสู่ “ฌานที่ ๔” เพื่อทำ **อิทธิวิธ** ด้วยอำนาจแห่งจิต (คือ ให้กายไปพร้อมกับจิต) ชื่อว่า เป็น “**ปริตตารัมมณะ**” (มีอารมณ์เล็กน้อย = ไม่ชานาญ–ไม่เคิบโต) เพราะความที่ภิกษุนั้น มีกายเป็นอารมณ์ ในขณะที่ทำปาฏิหาริย์ด้วยการอันไม่ปรากฏอยู่ (คือ เมื่อกายไปพร้อมกับจิต กายก็จะไม่ปรากฏ เรียกว่า “**อทิสสมานกาย**” = หายตัวได้)

เมื่อภิกษุโน้มจิตไปด้วยอำนาจแห่งกาย (คือ ให้จิตไปพร้อมกับกายย่อมปรากฏเห็นได้) กระทำ
ปาฏิหาริย์ด้วยกายอันปรากฏอยู่ ไปสู่พรหมโลก ชื่อว่า เป็น “มหัคคตารัมมณะ” เพราะความที่ภิกษุนั้น
มีจิตในสมาบัติเป็นอารมณ์

“ฌานที่ ๔” อันให้สำเร็จ **ทิพโสตญาณ** ชื่อว่า “ปริตตารัมมณะ” เพราะความที่ภิกษุนั้นมีเสียงเป็น
อารมณ์

“ฌานที่ ๔” อันให้สำเร็จ **เจโตปริยญาณ** เป็น “ปริตตารัมมณะ” ในขณะที่รู้จิตอันเป็นกามาวจร เป็น
“มหัคคตารัมมณะ” (มีอารมณ์ที่เป็นรูปาวจร และอรูปาวจร) ในเวลารู้จิตอันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร
เป็น “อัปปมาณารัมมณะ” (มีอารมณ์ไม่มีประมาณ) ในเวลารู้จิตอันเป็น “โลกุตตระ” ก็ปุถุชนผู้ได้ **เจ
โตปริยญาณ** ย่อมรู้จิตของปุถุชนทั้งหลายเท่านั้น ย่อมไม่รู้จิตของพระอริยะทั้งหลาย พระโสดาบัน
ย่อมรู้จิตของพระโสดาบัน และปุถุชนทั้งหลาย พระสกทาคามี ย่อมรู้จิตของพระสกทาคามี และบุคคล
ผู้มีภูมิต่ำกว่า พระชีนาสพย่อมรู้จิตของชนแม่ทั้งหมด

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **ปุพเพนิวาสญาณ** เป็น “ปริตตารัมมณะ” ในขณะที่ระลึกถึงขั้นอันเป็นกามาวจร
เป็น “มหัคคตารัมมณะ” ในขณะทีตามระลึกถึงขั้น อันเป็นรูปาวจรและอรูปาวจร เป็น “อัปป
มาณารัมมณะ” ในเวลาตามระลึกว่า ในอดีตกาล พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระชีนาสพ
ทั้งหลาย เจริญมรรคแล้วกระทำให้แจ้งซึ่งผล ดังนี้ เป็น “นวัตตัพพารัมมณะ” ในเวลาที่ตามระลึกถึง
ชื่อและโคตร

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **ทิพจักขุญาณ** ชื่อว่า เป็น “ปริตตารัมมณะ” เพราะความที่ภิกษุนั้นมี สี เป็น
อารมณ์

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **ยถากัมมุปลตญาณ** เป็น “ปริตตารัมมณะ” ในขณะระลึกถึงกรรมอันเป็นกามาวจร
เป็น “มหัคคตารัมมณะ” ในขณะระลึกถึงกรรม อันเป็นรูปาวจร และอรูปาวจร

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **อนาคตังสญาณ** เป็น “ปริตตารัมมณะ” ในกาลกำหนดรู้ถึงการเกิดขึ้นแห่งกามธาตุ
ในอนาคตกาล เป็น “มหัคคตารัมมณะ” ในเวลาที่รู้การเกิดขึ้นในรูปภพและอรูปภพ เป็น “อัปป
มาณารัมมณะ” ในการรู้ว่า ในอนาคตกาล พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระชีนาสพทั้งหลาย จัก
เจริญมรรค จักสำเร็จผล ดังนี้ เป็น “นวัตตัพพารัมมณะ” ในเวลาที่ระลึกถึงชื่อและโคตร

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **อากาสนัญญาตนะ** และ **อากิญจัญญาตนะ** เป็น “นวัตตัพพารัมมณะ”

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **วิญญานัญญาตนะ** และ **เนวสัญญานาสัญญาตนะ** เป็น “มหัคคตารัมมณะ”

“ฌานที่ ๔” อันเป็น **โลกุตตรจตุตถฌาน** เป็น “อัปปมาณารัมมณะ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

โลกุตตรกุศลฉาน จตุกกนัย

(พระอภิธรรมปิฎก วิกังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 322-324 FILE 78)

[๗๒๑] “ฉาน ๔” คือ

๑. ปฐมฉาน
๒. ทุตติยฉาน
๓. ตติยฉาน
๔. จตุตถฉาน

[๗๒๒] ในฉาน ๔ นั้น “ปฐมฉาน” เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหารมทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฉาน ประกอบด้วย วิตก วิจาร มี ปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก (ปราศจากนิรวณ) เป็น “**ทุกขาปฏิบัติทาทันธาภิญญา**” (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า) อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๕ คือ “**วิตก-วิจาร-ปิติ-สุข-เอกัคคตาแห่งจิต**” มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า “**ปฐมฉานกุศล**” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า “**ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน**” (“วิเวก ๓: ภายวิเวก-จิตตวิเวก-อุปาทิวิเวก” = สัจจจากนิรวณ หรือ “**วิเวกชะ**” เพราะอรรถว่า เกิดแต่วิเวกนั้น หรือในวิเวกนั้น)

[๗๒๓] “ทุตติยฉาน” เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าไปสู่นิพพาน เพื่อประหารมทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุตุตติยฉานอันเป็นไปในภายใน เป็นธรรมชาติผ่องใส เพราะวิตกวิจารสงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นแก่ใจ ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ เป็น “**ทุกขาปฏิบัติทาทันธาภิญญา**” (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า) อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๓ คือ “**ปิติ-สุข-เอกัคคตาแห่งจิต**” มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า “**ทุตติยฉานกุศล**” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า “**ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน**” (“วิเวก ๓: ภายวิเวก-จิตตวิเวก-อุปาทิวิเวก” = สัจจจากนิรวณ หรือ “**วิเวกชะ**” เพราะอรรถว่า เกิดแต่วิเวกนั้น หรือในวิเวกนั้น)

[๗๒๔] “ตติยฉาน” เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรฉาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหารมทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ เพราะคลาดปิติได้อีกด้วย จึงเป็นผู้มี เป็นอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฉาน ซึ่งเป็นฉานที่พระอรหันต์ทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผู้ได้บรรลุนั้น เป็นผู้มิจิตเป็นอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ เป็น “**ทุกขาปฏิบัติทาทันธาภิญญา**” (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า) อยู่ในสมัยใด ฉานมีองค์ ๒ คือ “**สุข-เอกัคคตาแห่งจิต**” มีในสมัยนั้น นี้เรียกว่า “**ตติยฉานกุศล**” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า “**ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉาน**” (“วิเวก ๓: ภายวิเวก-จิตตวิเวก-อุปาทิวิเวก” = สัจจจากนิรวณ หรือ “**วิเวกชะ**” เพราะอรรถว่า เกิดแต่วิเวกนั้น หรือในวิเวกนั้น)

[๗๒๕] “**จตุตถฌาน**” เป็นไฉน

ภิกษุในศาสนานี้ เจริญโลกุตตรฌาน อันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลกให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อประหารมทิฏฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับสนิทในก่อน มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา เป็น “**ทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา**” (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า) อยู่ในสมัยใด ฌานมีองค์ ๒ คือ “**อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งจิต**” มีในสมัยนั้นนี้เรียกว่า “**จตุตถฌานกุศล**” ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า “**ธรรมที่สัมปยุตด้วยฌาน**” (“**วิเวก ๓: กายวิเวก-จิตตวิเวก-อุปาธิวิเวก**” = สัจจจากนิรณัน หรือ “**วิเวกชะ**” เพราะอรรถว่า เกิดแต่วิเวกนั้น หรือในวิเวกนั้น)

ในระหว่างที่ได้บรรล “**จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔**” นั้น ถ้าผู้ปฏิบัติเจริญฌานสมณะ ย่อมเกิด “**ปัญญาในสมาธิ: ญาณทัสสนะ**” (จิตตัววิปัสสนา) ที่จะก้าวไปสู่ “**ปัญญาในวิปัสสนา: ญาณ-วิชา-อภิญญา**” แต่ต้องมีบาทฐานเกิดจาก “**สัมมัตตะ ๑๐**” (อริยสาวกแห่งตถาคต คือ ผู้มีคุณสมบัติแห่งความเป็นพุทธะ: **ความเป็นพระพุทธเจ้า**) ไม่ใช่ “**มิถัตตะ ๑๐**” (พวกนอกพระพุทธศาสนา) ในการก้าวสู่ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น คือ การเจริญโสตพสญาณ (ญาณ ๑๖) โดยเฉพาะที่เป็น “**ตรุณวิปัสสนา: วิปัสสนาอ่อนๆ ยังไม่แข็งแรง**” ด้วยปัญญาที่เห็นธรรมทั้งหลายตามเป็นจริง” คือ ญาณ ๔ อย่าง ได้แก่

- (๑) “**สังขารปริจเจทญาณ-นามรูปปริจเจทญาณ**” คือ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป นั่นคือ ปัญญารู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม หรือ ปัญญาเห็นธรรมแห่งวิปัสสนาภูมิ ที่เป็น “**อุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์**” ได้แก่ **จันท์ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทริย์ ๒๒-อริยสัจจ์ ๔** หรือ “**ทิฏฐิวิสูทธิ**” คือ ความหมจดแห่งทิฏฐิ นั่นคือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสัจจ์ (ทุกขอริยสัจจ์)
- (๒) “**กังขาวิตรณญาณ-ปัจจยปริคคญาณ**” คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป นั่นคือ ปัญญารู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจสมุปบาท ก็ดี ตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี ตามแนววิภูฏะ ๓ ก็ดี เป็นต้น หรือ “**กังขาวิตรณวิสูทธิ**” (ข้อ ๔ ในวิสูทธิ ๗) คือ ความหมจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ นั่นคือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้อนี้ตรงกับ “**ธรรมฉิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ**” จัดเป็นขั้นกำหนดสมุททัยสัจจ์ (ทุกขสมุททัยอริยสัจจ์)
- (๓) “**สัมมสนญาณ**” คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน

(๔) “**มัคคามัคคญาณ**”–ญาณระหว่าง ‘สัมมสนญาณ’ กับ ‘อุทฺทยัพพยานุปัสสนาญาณ’ หรือ “**มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ**” (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗) คือ ญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง นั่นคือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณาคลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่า “**อุทฺทยัพพยานุปัสสนา**” เป็น “**ตรุณวิปัสสนา**” คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “**วิปัสสนูปกิเลส**” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิธีนั้นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิธี คือ “**วิปัสสนาญาณ**” (**พลวิปัสสนา**: วิปัสสนาที่มีกำลังหรือแข็งกล้า) นั้นต่อไป

ในอันดับต่อไปนี้ ให้พิจารณาถึง คำว่า “**วิปัสสนูปกิเลส ๑๐**” กับ คำว่า “**ธรรมุชฺฉัจ**” ดังนี้

“**วิปัสสนูปกิเลส ๑๐**” หมายถึง อุปกิเลสแห่งวิปัสสนา สภาวะที่ทำให้วิปัสสนามัวหมองข้องขัด สภาพนำขึ้นชม ซึ่งเกิดแก่ผู้เจริญวิปัสสนาในขั้นที่เป็นวิปัสสนาอย่างอ่อน (ตรุณวิปัสสนา) แต่กลายเป็นโทษเครื่องเศร้าหมองแห่งวิปัสสนา โดยทำให้เข้าใจผิดว่าตนบรรลุมรรคผลแล้ว จึงชะงักหยุดเสีย ไม่ดำเนินก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ นั่นคือ “**กลายเป็นบ้า**” หรือ “**กลายเป็นร่วงทรง**” ไปได้เช่นกัน เพราะความไม่รู้แห่งอวิชา ได้แก่

- (๑) “**โอสถ**” คือ แสงสว่าง
- (๒) “**ญาณ**” คือ ความรู้ที่คมชัด ความหยั่งรู้
- (๓) “**ปีติ**” คือ ความอิมใจปลาบปลื้มเต็มไปทั้งตัว
- (๔) “**ปัสสัทธิ**” คือ ความสงบเย็นกายใจ
- (๕) “**สุข**” คือ ความสุขนำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง ความสุขสบายใจ
- (๖) “**อธิโมกข์**” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง ศรัทธาแก่กล้า
- (๗) “**ปัสคาคะ**” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๘) “**อุปปฏิฐาน**” คือ สติแก่กล้า สติชัด
- (๙) “**อุเบกขา**” คือ ความวางจิตเป็นกลางที่ลงตัวสนิท
- (๑๐) “**นิกันติ**” คือ ความติดใจพอใจ

ธรรมทั้งหมดนี้ (เว้นแต่นิกันติ ซึ่งเป็นต้นหยาอย่างสุขุม) โดยตัวมันเอง มิใช่เป็นสิ่งเสียหาย มิใช่เป็นอกุศล แต่เพราะเป็นประสบการณ์ประณีตล้ำเลิศที่ไม่เคยเกิดมีแก่ตนมาก่อน จึงเกิดโทษ เนื่องจากผู้ปฏิบัติไปหลงสำคัญผิดเสียเองว่าเป็นการบรรลุมรรคผล “**วิปัสสนูปกิเลส**” นี้ (๑) ไม่เกิดขึ้นแก่ท่านที่บรรลุมรรคผลแล้ว (๒) ไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลที่ปฏิบัติผิดทาง และ (๓) ไม่เกิดขึ้นแก่คนเกียจคร้านผู้ทอดทิ้งกรรมฐาน แต่เกิดขึ้นเฉพาะแก่ “**ผู้ที่เจริญวิปัสสนาอย่างถูกต้องเท่านั้น**” แต่ในพระไตรปิฎก เรียก “**อาการฟุ้งซ่านที่เกิดจากความสำคัญผิดเอา ‘โอสถ’ เป็นต้นนั้นเป็นมรรคผลนิพพาน**” ว่า “**ธรรมุชฺฉัจจะ**” (ธรรมุชฺฉัจ) แต่ท่านระบุชื่อ

“โอสถ” เป็นต้น นั้น ทีละอย่าง โดยไม่มีชื่อเรียกรวม คำว่า “วิปัสสนูปกิเลส” เป็นคำที่ใช้ในคัมภีร์ชั้นอรุณกาลลงมา (พูดสั้นๆ “**ธรรมุชจ**” ก็คือความฟุ้งซ่านที่เกิดจากความสำคัญผิดต่อวิปัสสนูปกิเลส) ดังนี้

“**ธัมมุชจจะ-ธรรมุชจ**” หมายถึง ความฟุ้งซ่านด้วยสำคัญผิดในธรรม คือ ความฟุ้งซ่านเนื่องจากเกิดวิปัสสนูปกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแล้วสำคัญผิดว่าตนบรรลุธรรมคือมรรคผลนิพพาน จิตก็เลยคลาดเขวออกไปเพราะความฟุ้งซ่านนั้น ไม่เกิดปัญญาที่จะเห็นไตรลักษณ์ได้จริง เมื่อ “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้นสามารถจำแนกผู้เจริญภาวนาออกเป็น ๔ ระดับ ได้แก่

- (๑) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาน้อย จะฟุ้งซ่านเขวไปและเกิดกิเลสอื่นๆ ตามมาด้วย
- (๒) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาปานกลาง ก็ฟุ้งซ่านเขวไป แม้จะไม่เกิดกิเลสอื่นๆ แต่จะสำคัญผิด
- (๓) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาคมกล้า ถึงฟุ้งซ่านเขวไป แต่จะสำคัญผิดได้ และจะเจริญวิปัสสนาต่อไป
- (๔) ผู้ปฏิบัติที่มีปัญญาคมกล้ามาก จะไม่ฟุ้งซ่านเขวไปเลย แต่จะเจริญวิปัสสนาก้าวต่อไป

วิธีปฏิบัติในเรื่องนี้ คือ เมื่อ “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้น ฟังรู้เท่าทันด้วยปัญญาตามเป็นจริงว่า สภาวะนี้ (เช่นว่า โอสถ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา มันเป็นของไม่เที่ยงเกิดมีขึ้นตามเหตุปัจจัย แล้วก็ต้องดับสิ้นไป เมื่อรู้เท่าทัน ก็ไม่หวั่นไหว ไม่ฟุ้งไปตามมัน คือ กำหนดได้ว่ามันไม่ใช่มรรค ไม่ใช่ทาง แต่วิปัสสนาที่พ้นจาก “วิปัสสนูปกิเลส” เหล่านี้ ซึ่งดำเนินไปตามวิธีนั้นแหละเป็นมรรคเป็นทางที่ถูกต้อง นี่ถือเป็น “ญาณ” (ข้อ ๒ ในวิปัสสนูปกิเลส ๑๐) ที่รู้แยกได้ว่ามรรค และมีใช่มรรค นับเป็นวิสุทธิข้อที่ ๕ คือ “**มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ**” วิปัสสนาตั้งแต่ “ญาณ” เริ่มแรก (คือ “**นามรูปปริจเจตญาณ**”) จนถึง “**มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ**” นี้ ท่านจัดเป็นวิปัสสนาอย่างอ่อน (ตรุณวิปัสสนา) ส่วนวิปัสสนาตั้งแต่พ้นจาก “วิปัสสนูปกิเลส” เหล่านี้ไปแล้ว (จนถึง “**สังขารเปกขญาณ**”) จัดเป็นวิปัสสนาที่มีกำลัง ที่แรงกล้า หรืออย่างเข้ม (พลววิปัสสนา)

เพราะฉะนั้น “โอสถ: **แสงสว่าง**” กับ “ญาณ: **ความรู้ที่คมชัด-ความหยั่งรู้**” ถือเป็นเรื่อง “**ญาณทัสสนะ**” ที่เกิดจากอำนาจแห่งสมาธิสมณะ (จิตตัววิปัสสนา-สมาธิในวิปัสสนา) เมื่ออย่างก้าวไปสู่ “**ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน**” ที่อยู่ในชั้น “**ปัจจยปริคคหญาณ**” ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับ “**ปัจจยสมุปบาท-ปัจจยการ**” (อนุโลมปัจจยสมุปบาท-ปฏิโลมปัจจยสมุปบาท) หรือ ที่เรียกว่า “**กังขาวิตรณญาณ**” ซึ่งในขณะเดียวกัน ก็เรียกว่า “**ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ**” หรือเกิด “**ยถาภูตญาณทัสสนะ**” (ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง เพราะหมดสิ้นข้อสงสัย คือ ปัญญาเห็นสมุทัยสังข) ที่เป็นบาทฐานให้เกิด “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-ญาณ-วิชา-แสงสว่าง**” เพราะฉะนั้น ผู้ที่เจริญ “**อนุปัสสนา ๗**” (มนสิการกรรมฐานอยู่เรื่อยๆ ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏิบัติสัจจคานุปัสสนา) ได้มากเพียงพอย่อมเกิด “**ปัญญา ๑๐**” ดังนี้

“ปัญญา ๑๐” หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการเจริญอนุปัสสนา ได้แก่

- (๑) “ชวนปัญญา” คือ **ปัญญาเร็ว** โดยเจริญ “อนิจจานุปัสสนา” [เห็นความไม่เที่ยง]
- (๒) “นิพเพธิกปัญญา” คือ **ปัญญาทำลายกิเลส** โดยเจริญ “ทุกขานุปัสสนา” [เห็นความทุกข์]
- (๓) “มหาปัญญา” คือ **ปัญญามาก** โดยเจริญ “อนัตตานุปัสสนา” [เห็นความไม่ใช่ตัวตน]
- (๔) “ติขปัญญา” คือ **ปัญญาคมกล้า** โดยเจริญ “นิพพิทานุปัสสนา” [หน่ายในกองทุกข์]
- (๕) “วิบูลปัญญา” คือ **ปัญญากว้างขวาง** โดยเจริญ “วิราคานุปัสสนา” [ดับความกระหายวิภว]
- (๖) “คัมภีรปัญญา” คือ **ปัญญาลึกซึ้ง** โดยเจริญ “นิโรธานุปัสสนา” [ดับกิเลส]
- (๗) “อัสตมันตปัญญา” คือ **ปัญญาไม่ใกล้** โดยเจริญ “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” [สลัดคืน]
- (๘) “ปฏิสัมภิตา ๔” คือ **ปัญญาแตกฉาน** โดยเจริญ “อนุปัสสนา ๗” [ปัญญาแตกฉาน-อุเบกขา]
- (๙) “ปูลงปัญญา” คือ **ปัญญาแน่นหนา** โดยเจริญ “ปัญญา ๘” [ความรู้ทั่วถ้วน-สัพพัญญู]
- (๑๐) “หาสปัญญา” คือ **ปัญญาสว่าง** โดยเจริญ “ปัญญา ๙” [ทิพยจักขุ-ปัญญาจักขุ]

ฉะนั้น “ปัญญา ๑๐” ดังกล่าวนี้นี้ จะเป็นบาทฐานสำคัญยิ่ง ที่พอกพูนเจริญงอกงาม สมบูรณ์บริบูรณ์ ไพบูลย์ ยิ่งขึ้นในการเจริญภาวนากรรมฐาน ให้เปรียบเทียบการศึกษาทางโลกกับทางธรรม ที่แสดงผลเป็น “วิภว” (ปราศจากวิปัสสนา ได้แก่สมาธิ) กับ “วิภว” ตามลำดับ ดังนี้

สมถภาวนา	วิปัสสนาภาวนา	
ปัญญาในสมาธิ	ปัญญาในวิปัสสนา	
รูปฌาน ๔	อนุปัสสนา ๗	ปัญญาญาณ
อรุฌาน ๔-วิชชา ๓-อภิปัญญา ๖	ปัญญา ๑๐	ญาณ ๑๖-วิปัสสนาญาณ ๕
	โลกุตตรธรรม	
	อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔	นิพพาน ๒
วิภว	วิภว	
การศึกษาทางโลก	การศึกษาทางธรรม	

เพราะฉะนั้น ในบรรดานักบวชอินเดียโบราณทั้งหลายที่กล่าวข้างต้นนั้น ทำได้เพียง “สมาธิภาวนาแห่งสมถะ” เท่านั้น คือ มีความต้องการเพียง “ฤทธิ์-อิทธิ-ปาฏิหาริย์” มิฉะนั้น ชาวบ้าน คฤหัสถ์ดี ผู้ปกครองบ้านเมือง จะไม่เคารพนับถือ หรือเลื่อมใสศรัทธาในลัทธิตน ประการสำคัญ ไม่เช่นไรด้วยอามิสสินจ้าง ในการทำพิธีต่างๆ ใให้ แต่แนวคิดในพระพุทธศาสนานั้น มีปณิธิความปรารถนาสูงกว่า “ฤทธิ์-อิทธิ-ปาฏิหาริย์” ของสมถภาวนา คือ “ปัญญาญาณแห่งพุทธะ” (พุทธปัญญาญาณ) ที่เป็นแนวทางแห่งความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์ทั้งปวง ไม่ม่งมายหลงใหลหรือเพติดเพลินกับโลกมนุษย์ อันเจือปนด้วย

“สังสารทุกข์แห่งภวัจักร” (ความหมุนเวียนสลับกันไปมาในโลกมนุษย์ = ชีวิตสันตติ คือ ความเวียนว่ายตายเกิดไปกับกระแสโลกไม่สิ้นสุด) เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์หรือพระสงฆ์ (อริยสงฆ์) คือ บุคคลผู้จะมีคุณสมบัติเป็นพระพุทธเจ้า (พระอรหันตจีนาสพ) ผู้หลุดพ้นจากกระแสโลกแห่งวัฏฏะ (กิเลส-กรรม-วิบาก) ต่อไปในอนาคต อยู่ใน “โลกุตตรภูมิ-โลกุตตรธรรม” (มรรค-ผล-นิพพาน) ซึ่งไม่น่าจะใช่คอนโดแก้วหรือกุฏิแก้วแต่ประการใดทั้งสิ้น แต่เป็นภาวะจิตที่หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ พุทธบริษัททั้งหลายที่หลงทางอยู่กับเรื่องของโลกนั้น จึงไม่ใช่พุทธบริษัทที่แท้จริง ไม่ว่าจะหาข้อแก้ตัวพิเศษ อัจฉริยะแค่ไหน ก็ไม่ใช่ผู้ที่จะเป็นพุทธะอีกต่อไป เสียเวลาเปล่าที่หลอกแม่ตัวเอง ผู้หลงลืมพระรัตนตรัยอย่างสิ้นเชิง หรือเป็นผู้ไม่ประกอบด้วย “ศีลเลขธรรม” คือ ธรรมเครื่องขัดเกลากิเลสทั้งหลายด้วย “คุณ ๕ ประการ” ได้แก่ (๑) อับปิณฑตา-ความมักน้อย (๒) สันตุฎฐี-ปวิเวก-ความสันโดษ [ความสงัด] (๓) วิราคะ-วิสังโยค-อภยยะ-ความขัดเกลากิเลส [ความคลายกำหนด-ความไม่ประกอบทุกข์-ความไม่พอกพูนกิเลส] (๔) สุภรตา-ความเป็นผู้เลี้ยงง่าย และ (๕) วิริยารัมภะ-การปรารถนาความเพียร สมบูรณ์ด้วย สิด ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นผู้สอน แนะนำให้เข้าใจชี้ชวนพวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทานให้อาจหาญ ใ้หำเริง (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 347 FILE 18: ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ธรรมเหล่านี้ ฟังรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตอุสาสน์ คือ คำสอนของพระศาสดา) สมด้วยพระคำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:

ดูก่อนอานนท กั้แลกถานั้ันเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสอย่างยั้ง สะดวกแก่การเปิดเผยจิต (ออกจากกิเลส) เป็น ไปพร้อม (๑) เพื่อ เอกันตนิพพิทา-ความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว (๒) เพื่อ วิราคะ-การสำรอกกิเลส (๓) เพื่อ นิโรธะ-การดับกิเลส (๔) เพื่อ อุปสมะ-การสงบระงับกิเลส (๕) เพื่อ อภิญญา-ปัญญาอันยั้ง (๖) เพื่อ สัมโพธะ-การตรัสรู้ (๗) เพื่อ พระนิพพาน-ความดับสนิทแห่งกิเลส (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 233 FILE 17: ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗ ธรรมเหล่านี้ ฟังรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตอุสาสน์ คือ คำสอนของพระศาสดา)

ในอันดับต่อไปนี้ ให้พิจารณาการปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์ จะประกอบด้วย “เจโตวิมุตติ” (ปัญญาในสมาธิ) กับ “ปัญญาวิมุตติ” (ปัญญาในวิปัสสนา) ที่สามารถเข้าถึง “โลกุตตรธรรม” ทั้ง ๒ ฝ่าย ดังนี้

สมถภาวนา	วิปัสสนาภาวนา	
ปัญญาในสมาธิ	ปัญญาในวิปัสสนา	
รูปฌาน ๔	อนุปัสสนา ๗	ปัญญาญาณ
อรุฌาน ๔-วิชชา ๓-อภิปัญญา ๖	ปัญญา ๑๐	ญาณ ๑๖-วิปัสสนาญาณ ๕
โลกุตตรกุศลฌาน	โลกุตตรธรรม	
โลกุตตรจตุตถฌาน	อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔	นิพพาน ๒
เจโตวิมุตติ	ปัญญาวิมุตติ	
วิวิญ्ञะ (สมาธิ ๓)	วิวิญ्ञะ (วิโมกข์ ๓)	
สุญญตสมาธิ-อนิมิตตสมาธิ-อัปณิหิตสมาธิ	สุญญตวิโมกข์-อนิมิตตวิโมกข์-อัปณิหิตวิโมกข์	

ข้อพึงสังเกตในขั้นนี้ จะเห็นได้ว่า ระบบการศึกษาของมนุษย์แบ่งออกเป็น ๒ คติ ได้แก่

- (๑) **“ปัญญาทางคติโลก”** ที่เรียกว่า **“ศิรัจฉานวิชา-พฤติกรรมโจร”** คือ ความรู้จะศึกษาสูงเพียงใด ก็ไปปล้นคนอื่นกิน คุดเลียดคนอื่นกินไม่ให้อริสติกตัว คือ **“อาชีพอสุจริต”** ขูดคุดเลียดคนอื่นกินให้รู้สีกตัว เช่น ธนาคารคูดคอกเบี้ย เงินกู้ยืมระบบ คือ **“อาชีพอสุจริต”** (โจรในสูท) นั่นคือประกอบด้วย **“ปปัญจะ ๓: คัมภ (ฉันทะ)-ทัญญู-มานะ”** หมายถึง กิเลสเครื่องเน้นซ้ำ หรือกิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือถือพิศดาร ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาย่างถูกต้องตรงไปตรงมา หรือ **“อกุศลวิตก ๓: ความตริกที่เป็นอกุศล-ความนึกคิดที่ไม่ดี”** ได้แก่ (๑) **“กามวิตก”** คือ ความตริกในทางกาม ความนึกคิดในทางแสหาหรือพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยาก (๒) **“พยาบาทวิตก”** คือ ความตริกในทางพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยความขัดเคืองเพ่งมองในแง่ร้าย (๓) **“วิหิงสาวิตก”** คือ ความตริกในทางเบียดเบียน ความนึกคิดในทางทำลาย ทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น
- (๒) **“ปัญญาทางคติธรรม”** ที่เรียกว่า **“วิชาและจรรยา”** หมายถึง ความรู้รอบจริง และพฤติกรรม คำว่า **“วิชา”** คือ **“ความรู้แจ้ง-ความรู้จริง-ความรู้วิเศษ-ความรู้ประเสริฐ”** นั่นคือ **“วิชา ๓”** ได้แก่ (๑) **“บุพเพนิวาสานุสสติญาณ”** คือ ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ หรือปัญญารู้เห็นระลึกชาติได้ในอดีต (๒) **“จตุตปตญาณ-ทิพพจักขุญาณ”** คือ ญาณกำหนดรู้จุดและอุมิตแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม หรือเห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย นั่นคือปัญญารู้เห็นทั้งในอดีตและปัจจุบัน (๓) **“อสาวิกขณญาณ”** คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ หรือ ความตรัสรู้ กับ **“วิชา ๘”** ได้แก่ (๑) **“วิปัสสนาญาณ”** คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารหรือนามรูปโดยไตรลักษณ์ (๒) **“มโนมยิทธิ”**

คือ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจนิรมิตกายอื่นนอกจากกายนี้ (๓) “อิทธิวิธิ” คือ แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๔) “ทิพโอสถ” คือ หูทิพย์ (๕) “เจโตปริยญาณ” คือ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้ (๖) “บุพเพนิวาสานุสสติ” คือ ระลึกชาติได้ (๗) “ทิพพจักขุ” คือ ตาทิพย์ (๘) “อาสวักขยญาณ” คือ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ ในวิชาทั้งหมดนี้ มีสมุฏฐานมาจาก “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” (อุเบกขา-เอกัคคตา) ซึ่งจะกลายเป็นบาทฐานต่อไปใน “ฌาน ๑๖-โสฬสฌาน” แต่อย่างไรก็ตาม จุดที่จะได้ “จตุตถฌานแห่งเจโตวิมุตติ” นั้น เรียกว่า “จรณะ ๑๕” คือ ความประพฤติประเสริฐ-ปฏิบัติเครื่องบรรลุมหาวิชชา นั้น เรียกอีกอย่างว่า “เสขปฏิบัติ” คือ ทางดำเนินของพระเสขะ ข้อปฏิบัติของพระเสขะได้แก่ (๑) “ศีลสัมปทา ๑: ความถึงพร้อมด้วยศีล” (๒) “อปัลลภกปฏิบัติ ๓: อินทริยสังวร-โภชนมัตตัญญุต-ชาคริยานุโยค” (๓) “สัทธรรม ๑: สรทธา-หิริ-โอตตปปะ-พาหุสัจจะ-วิริยารัมภะ-สติ-ปัญญา” (๔) “ฌาน ๔: ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน” วิชาและจรณะทั้งหมดนี้ คือ ปัญญาทำให้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายและกองทุกข์ทั้งปวง นั่นคือ “ปัญญาวิมุตติ” ที่ต้องเกิดคู่กับ “เจโตวิมุตติ” เสมอ

ฉะนั้น สิ่งใดในโลกนี้ที่พอจะเรียกว่า “**ความโชคดียิ่งที่สุดในชีวิตของชาตินี้**” พวกสาธุชนทั้งหลายถือเป็นผู้มีโชคดีได้หรือไม่ หรือจะปล่อยโอกาสให้หลุดไปเฉยๆ ด้วยความไม่มีปัญญาสันทัด (อวิชา) คำว่า “**โชคดี**” จึงหมายถึง ความมีโอกาสได้เจอกับพระธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วไม่เสียโอกาสในการศึกษาค้นคว้าวิจัยธรรมของตถาคต และลงมือปฏิบัติในภาคสนามแห่งการเจริญภาวนาได้จริง คือ “**ไม่เสียชาติเกิด**” เมื่อคิดได้เช่นนี้แล้ว ก็ไม่ควรล่งเลโอกาสทองแห่งชีวิตเช่นนี้ ในอีกนัยหนึ่ง ก็คือ “**ความไม่ประมาทชีวิต**” ก็อย่าไปคิดว่าชีวิตนี้จะยาวนาน ไม่แก่ชรา เจ็บป่วย หรือ ตายได้ จะไปปฏิบัติธรรมเมื่อไหร่ก็ได้ เพราะอ่านหรือฟังธรรมมาเยอะมากแล้ว เดี่ยวค่อยจัดการกับเรื่องนี้ก็ได้ พอเอาเข้าจริงๆ ก็ตายก่อนไปหลายราย พลาดโอกาสในการปฏิบัติธรรมได้จริง จะคิดไปนั่งสมาธิที่เมืองผี ก็คงเป็นไปไม่ได้ เพราะไม่ปรากฏมีผีสาวที่ไหนสำเร็จพระอรหันต์ได้ เพราะผีกับพระมันคนละทางกัน ผีจะกลายเป็นพระไม่ได้ แต่พระกลายเป็นผีได้ ผู้ที่กลายเป็นพระอรหันต์แล้วเท่านั้น ที่จะไม่กลายเป็นผี แต่ถ้าเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี ละสังขารนี้ไป ย่อมกลายเป็นวิญญาณที่รอมารเกิดใหม่ได้ทันที ที่เรียกว่า “**สัมภเวสี**” คือ สัตว์ผู้ยังแสวงหาที่เกิด ซึ่งได้แก่ ปุถุชน และ พระเสขะ ผู้ยังแสวงหาภพที่เกิดอีก หรือสัตว์ในครรภ์และในไข่ที่ยังอยู่ระหว่างจะเกิด ส่วนพระอรหันต์นั้น จะไม่แสวงหาภพเป็นที่เกิดอีก แต่คงไม่ใช่ “**โอปปาติกะ**” (ข้อ ๔ ในโยนิ ๔: กำเนิดของสัตว์) คือ การเกิดผุดขึ้น เช่น เทวดา สัตว์นรก รวมทั้ง “**ขลาพูชะ**” (ข้อ ๑ ในโยนิ ๔) คือ เกิดในครรภ์ “**อัมทชะ**” (ข้อ ๒ ในโยนิ ๔) คือ เกิดในไข่ หรือ “**สังเสทชะ**” (ข้อ ๓ ในโยนิ ๔) คือ เกิดในโคล แล้วเราจะมั่นใจอย่างไรว่าจะไปเกิดใหม่ในกลุ่ม “**ขลาพูชะ**” ที่เป็นคนอีก ก็อย่าไปเป็นสัตว์เดรัจฉานก็แล้วกัน การกระทำทุกอย่างถือเป็นโอกาสที่จะเลือกแดนเกิดตามกรรมของตน โดยมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ นั่นเอง.

